

پایان نامه های انجام شده در زمینه مسائل زبانی مشترک گفتار درمانی،

روان شناسی و زبان شناسی (۱۳۸۴-۱۳۴۷)

محمد امین ناصح*، فریبا یادگاری^۱، دکتر بهروز محمودی بختیاری^۲

چکیده

مقدمه: انجام طرح های پژوهشی و مطالعات اصیل بدون آگاهی از پیشینه تحقیقات، غیرممکن می نماید. دسترسی به نتایج این مطالعات زمینه را برای استفاده صحیح از این منابع فراهم می آورد و سطح پژوهش های علمی را ارتقاء می بخشد. پایان نامه های تحصیلی به عنوان شاخص تحقیقات دانشگاهی (با تمام اهمیتی که در پیشبرد مطالعات نظری و کاربردی دارند) به دلیل ضعف نظام اطلاع رسانی دانشگاهی، ناشناخته می مانند. مجموعه موضوعی حاضر به عنوان بخشی از نتایج یک طرح پژوهشی میدانی بر آن است تا به معرفی ۱۴۵ پایان نامه تحصیلی مرتبط با علائق زبانی مشترک گفتار درمانی، روان شناسی و زبان شناسی پرداخته، در پایان نیز تحلیلی صوری از یافته های خود ارائه می نماید.

کلید واژه ها: گفتار درمانی، پایان نامه های تحصیلی، زبان پریشی، زبان آموزی کودک، دو زبانی

مقدمه

وسیع کلمه به کلیه اختلالاتی گفته می شود که به طور کامل یا ناقص مانع از یادگیری زبان شده یا پس از یادگیری مانع از بهره برداری مطلوب از آن می شود.

زبان پریشی نیز نوعی درهم ریختگی یا اختلال در نظم و جریان طبیعی زبان است که آثار آن در وجوه ادراکی و بیانی زبان و به صورت نابسامانی هایی در مهارت های چهارگانه ظاهر می شود (نابسامانی های مرتبط با جنبه تولیدی زبان که شامل بروز اشکال در سخن گفتن و نوشتن شده و نابسامانی مربوط به جنبه ادراکی یا دریافتی زبان که شامل اختلالات شنیدن و خواندن می گردد).

اگر موضوع بررسی در آسیب شناسی زبان، نابسامانی های زبانی دوران کودکی باشد، اختلال زبانی - رشدی (Developmental Language Disorder) و چنان چه نابسامانی های زبانی ناشی از ضایعه مغزی و یا بیماری های

مطالعه زبان و ذهن انسان، از حیث صورت و محتوا در طول تاریخ برای بشر پیوسته شگفتی آفرین بوده است. این دو پدیده به سبب مشخصات برجسته زبانی، پویایی و بی انتهای مشترک خود، انسان ها را در شناسایی جهان هستی و خلق عوالم عینی و ذهنی بسیاری یاری کرده است. در عین حال، مطالعه رابطه زبان و مغز تاکنون به شیوه های مختلفی انجام گرفته، ماهیت این دو برای صاحب نظران به طور کامل شناخته شده نیست.

موضوعی که پایان نامه های ارائه شده در مجموعه حاضر را به هم پیوند می دهد، بحث آسیب شناسی زبان یا ارتباط زبان با ذهن است. زبان شناسی بالینی و آسیب شناسی زبان را می توان شاخه ای از دانش عصب شناسی زبان (neurolinguistics) دانست که به مطالعه انواع زبان پریشی (aphasia) و اختلالات زبانی با منشأ عصبی می پردازد (۱). آسیب شناسی زبان در معنی

E-mail: amin_nasseh@yahoo.com

* محمد امین ناصح: دانشگاه بیرجند

۱- فریبا یادگاری: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

۲- دکتر بهروز محمودی بختیاری: دانشگاه تهران، صندوق پستی: ۵۸۹-۱۹۵۸۵

عصبی باشد، زبان پریشی اکتسابی نامیده می‌شود.

البته رفتار افراد زبان پریش نیز بسته به یک یا چند زبانه بودن آنها، ناحیه آسیب دیده مغز و شدت آسیب و پاره‌ای از عوامل فردی می‌تواند به گونه‌های متفاوتی ظاهر شود. به علاوه در زمینه زبان پریشی و ماهیت آن هنوز پرسش‌های زیادی قابل طرح است از جمله این که:

- آیا زبان پریشی یک اختلال شناختی یا اختلال تنها زبانی است؟

- آیا پدیده‌ای یک بعدی است یا دارای علائم عمومی چندگانه؟ و پرسشهایی از این دست (۱).

آسیب شناس گفتار و زبان برای تشخیص و تمیز جنبه‌های مختلف درمان، نخست باید با روند طبیعی رشد، تحول و تکامل گفتار و زبان آشنایی داشته و عملکرد صحیح زبان را بداند. این جاست که آسیب شناسان گفتار و زبان از دانش زبان‌شناسی به عنوان یکی از شاخص‌ها و معیارهای مهم در بررسی نابسامانی‌های ارتباط استفاده می‌کنند (۲).

به طور کلی در بررسی‌های آسیب شناسی زبان و عصب شناسی زبان دو هدف اصلی مد نظر است: در هدف نخست بررسی رابطه بین زبان و مغز و شیوه یادگیری و بازنمایی زبان در مغز برای اهداف علمی و تأیید و محک زدن نظریه‌های زبانی یا رد زمینه‌های نظری موجود در باب ماهیت زبان انسان مطرح می‌شود و در هدف دیگر بررسی و ارزیابی ناهنجاری‌های زبانی برای کشف راه کارهای درمانی برای فرد دارای اختلال زبانی است.

از دیگر مسائل مورد علاقه روان‌شناسان زبان که در مجموعه حاضر نیز مورد نظر بوده است، می‌توان به موضوع زبان آموزی کودک و همچنین پدیده دوزبانگی اشاره کرد. زبان آموزی چه در زبان اول و چه در زبان دوم یک فرآیند یادگیری پیچیده و خلاق است.

تحقیقات نشان داده‌اند که هر یک از دو زبان در ذهن و مغز فرد، دارای واقعیت روان‌شناختی و عصبی است. به علاوه دوزبانگی می‌تواند در ساختار ذهن و پرورش استعدادهای کودک نقش مهمی داشته باشد.

در بررسی علمی پدیده دوزبانگی باید بین سه نوع تحلیل مختلف درباره ماهیت زبان و دوزبانگی تمیز قائل شد: تحلیل زبان‌شناختی، تحلیل روان‌شناختی زبان و تحلیل عصب‌شناختی زبان. کیفیت دوزبانگی را نیز در افراد مختلف می‌توان به چند جهت بررسی کرد:

۱- میزان استقلال یا همبستگی دو زبان در ذهن فرد دوزبانه (از لحاظ معناشناختی و مفهوم شناسی).

۲- توانایی تفکیک پذیری و جداسازی دو زبان از لحاظ ساختاری در سطوح آوایی، واژگانی و دستوری.

۳- توانایی اندیشیدن به هر یک از دو زبان و رسیدن به مرحله زبان درونی به عنوان تکیه گاه اندیشه و ابزار تنظیم رفتار در دوران رشد (۱).

پژوهش‌های صورت گرفته با موضوع رابطه زبان، تفکر و حافظه نیز در این مجموعه مورد توجه قرار گرفته است. می‌دانیم که قسمت عمده اطلاعاتی که در حافظه خود نگهداری می‌کنیم صورت کلامی دارد؛ یعنی در قالب جملات زبان ضبط و نگهداری می‌شود (نگاه کنید به مدل بدلی (Baddeley)، ۱۹۸۶) و در نتیجه به خاطر سپردن و فراموش کردن آنها با ساخت زبان رابطه دارد. به همین دلیل زبان یکی از عوامل مهم در ساخت و کار حافظه محسوب می‌شود.

زبان با فراهم آوردن ابزاری برای طبقه بندی اشیاء و پدیده‌ها و همچنین با قراردادن کلمه به جای خود شیء و انعکاس دقیق مشخصات شیء در کلمه، یکی از مهمترین امکاناتی است که مغز در اختیار دارد تا بتواند یک جهان درونی یا به تعبیری یک نظام حافظه‌ای کلامی خلق کند. در این نظام حافظه‌ای، سازمان‌بندی داده‌ها و چگونگی روابط آنها با هم براساس مشخصات معنی شناختی و مفهومی اشیاء و پدیده‌ها و روابطشان تنظیم می‌شود. لذا این بازنمایی در ساختار خود از کاربرد زبان و در نتیجه از روابط کلامی در خلال مراحل رشد تأثیر می‌پذیرد. یکی از مشخصات این بازنمایی، تنظیم رفتار در کودک است (۳).

خوشبختانه در ایران مطالعات متنوعی در زمینه «مسائل زبانی مشترک گفتار درمانی، روان شناسی و زبان شناسی» در

۱) تحلیل زبان‌شناختی آسیب‌های گفتار و زبان

- ۱-۱) ناروانی گفتار (لکنت): (۵ پایان نامه)
 ۲-۱) اختلالات زبانی.
 ۲-۱) الف) زبان پربیشی: (۸ پایان نامه)
 ۲-۱) ب) نارسا خوانی: (۲ پایان نامه)
 ۲-۱) ج) SLI (آسیب ویژه زبان): (۱ پایان نامه)

۲) مطالعه زبانی جمعیت‌های آسیب دیده

- ۱-۲) عقب ماندگی ذهنی: (۱۰ پایان نامه)
 ۲-۲) کم شنوایی: (۱۰ پایان نامه)
 ۳-۲) نابینایی: (۱ پایان نامه)
 ۴-۲) محرومیت محیطی: (۲ پایان نامه)

۳) رشد طبیعی گفتار و زبان

- ۱-۳) رشد آوایی: (۱۰ پایان نامه)
 ۲-۳) رشد واژگانی: (۱۳ پایان نامه)
 ۳-۳) رشد صرفی و نحوی: (۱۸ پایان نامه)
 ۴-۳) رشد معنایی: (۱ پایان نامه)
 ۵-۳) رشد کاربرد شناختی: (۲ پایان نامه)
 ۶-۳) رشد کلی گفتار و زبان: (۶ پایان نامه)
 ۷-۳) رشد خواندن و مهارت‌های وابسته: (۸ پایان نامه)
 ۸-۳) کلیات: (۴ پایان نامه)

۴ - پدیده دوزبانگی

- ۱-۴) دستور (صرف و نحو): (۴ پایان نامه)
 ۲-۴) دوزبانگی و پیشرفت تحصیلی: (۱۶ پایان نامه)
 ۳-۴) معناشناسی: (۲ پایان نامه)
 ۴-۴) آواشناسی: (۲ پایان نامه)

۵ - مباحث نظری و پژوهش‌های بنیادی:

- ۱-۵) تولید و درک گفتار: (۶ پایان نامه)
 ۲-۵) مفاهیم روانشناسی زبان، آواشناسی و فرازبانی: (۱۳ پایان نامه)

قالب کتب، مقالات و سخنرانی‌ها صورت گرفته است. با وجود این، بخش شایانی از پژوهش‌های این حوزه در قالب پایان نامه‌های تحصیلی به انجام رسیده که به دلیل ضعف نظام اطلاع‌رسانی دانشگاهی، اغلب ناشناخته مانده‌اند.

بدیهی است عدم معرفی این منابع می‌تواند پیشبرد تحقیقات تخصصی در این زمینه را با رکود مواجه کند و هزینه‌های مادی و معنوی قابل ملاحظه‌ای را به دنبال داشته باشد.

مجموعه موضوعی حاضر (به عنوان بخشی از نتایج یک طرح پژوهشی میدانی) (طرح پژوهشی گردآوری و چکیده نویسی پایان‌نامه‌های زبان‌شناختی دانشگاه‌های دولتی و آزاد کشور، معاونت پژوهشی دانشگاه بیرجند، ۱۳۸۲) گام نخستین است در جهت رفع این نقص و به معرفی ۱۴۵ پایان‌نامه تحصیلی از ۱۹ مرکز آموزش عالی دولتی و آزاد (مراکز آموزش عالی مورد نظر عبارتند از: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دانشگاه‌های اصفهان، تربیت مدرس، تربیت معلم، تهران، شهید بهشتی، شیراز، علامه طباطبایی، علوم بهزیستی و توان بخشی، علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی تهران، فردوسی مشهد و همچنین دانشگاه‌های آزاد اسلامی واحد تبریز، تهران مرکزی، خوراسگان، رودهن، علوم و تحقیقات، کرج، گرمسار) مورد نظر می‌پردازد. این رساله‌ها در فاصله زمانی ۱۳۴۷ الی ۱۳۸۴ در ۶ گروه آموزشی گفتار درمانی، زبان‌شناسی همگانی، روانشناسی، علوم تربیتی، آموزش زبان فارسی و آموزش زبان انگلیسی ارائه شده‌اند.

شایان ذکر است که در انتخاب و تنظیم این اطلاعات، بیشتر رویکردهای زبان‌شناختی و نظری مورد توجه بوده‌اند و لذا پژوهش‌های درمانی در اینجا نیامده است.

به علاوه با وجودی که عمده اطلاعات معرفی شده در این مجموعه از طریق مراجعه مستقیم به کتابخانه‌های دانشگاهی گردآوری شده است، به منظور اطمینان بیشتر، کلیه پژوهش‌نامه‌های داخلی دانشگاه‌های مورد نظر و به ویژه اطلاعات مندرج در فصل نامه‌های مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (با علم به محدودیت و ضعف نسبی آنها) به دقت مورد بازبینی قرار گرفته‌اند. در این مقاله به علت کمبود فضا از آوردن مشخصات کامل این آثار معذوریم اما علاقمندان می‌توانند با مکاتبه با نویسندگان به فهرست کامل این پایان‌نامه‌ها دست یابند.

معرفی پایان‌نامه‌ها (در این قسمت فقط عناوین و تعداد پایان‌نامه‌های در آن حیطه ذکر می‌گردند. با ارجاع به آدرس نویسنده مسئول مقاله می‌توان از عنوان، محل و سال انجام پایان‌نامه و سایر جزئیات مربوط به هر پایان‌نامه اطلاع حاصل نمود).

بحث

با نگرش کلی به عناوین پایان نامه‌های داخلی انجام شده در زمینه «مسائل زبانی مشترک گفتار درمانی، روانشناسی و زبانشناسی» می‌توان چنین گفت که با وجود محدودیت و پراکندگی پژوهش‌های این حوزه تا پیش از دهه ۷۰ شمسی، شواهد گویای آن است که این روند مطالعاتی در خلال دهه گذشته از نظر کمی و کیفی به طور چشمگیری رو به بهبود داشته است.

اطلاعات ارائه شده در نمودارها نیز مؤید این ادعاست. در سالهای ۷۰-۱۳۴۷ در مجموع ۳۲ رساله در این زمینه در گروه‌های آموزشی ذیربط ارائه شده، حال آن که بر اساس آمار موجود، این رقم در سال‌های ۸۴-۱۳۷۱ به ۱۱۳ رساله رسیده است (۳ فقره متعلق به مقطع دکتری است).

نتایج تحلیل آماری - موضوعی اطلاعات مندرج نشان می‌دهد که بررسی رشد طبیعی گفتار و زبان با ۶۰ مورد (۳۱ درصد) در صدر پژوهش‌های صورت گرفته قرار داشته، پس از آن به ترتیب پدیده دوزبانگی (۱۶ درصد)، مطالعه زبانی جمعیت‌های آسیب دیده (مانند عقب ماندگی ذهنی و ...)، پژوهش‌های نظری و بنیادی و در نهایت تحلیل زبان‌شناختی آسیب‌های گفتار و زبان (مانند لکنت و ...) در رده‌های بعدی قرار دارند.

در تحلیل تفکیکی هر یک از عناوین مذکور (نمودار شماره ۲) باید گفت که در حوزه «رشد طبیعی گفتار و زبان»، به ترتیب رشد صرفی و نحوی کودک با ۱۸ مورد (۱۳ درصد) در رأس این مطالعات قرار دارد و پس از آن، رشد واژگانی (۹ درصد)، رشد آوایی (۷ درصد)، رشد خواندن و مهارت‌های وابسته (۶ درصد)، رشد کلی گفتار و زبان (۴ درصد)، رشد کاربرد شناختی کودک و در نهایت رشد معنایی (هر کدام ۱ درصد) در جایگاه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

در پژوهش‌های مرتبط با «پدیده دو زبانی» نیز مسائل مرتبط با پیشرفت تحصیلی با ۱۶ مورد (۱۱ درصد) در صدر پژوهش‌های این دسته قرار دارد و پس از آن مطالعات صرفی و نحوی مرتبط با دوزبانگی و سرانجام مسائل آوایی و معنایی

مربوط به این پدیده را شامل شده است.

در «مطالعه زبانی جمعیت‌های آسیب دیده»، پژوهش‌های مربوط به کم شنوایی و عقب ماندگی ذهنی (بیشتر سندرم داون) با ۷ درصد و سپس نابینایی و محرومیت محیطی هر کدام با ۱ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

در مطالعات مربوط به «تحلیل زبان‌شناختی آسیب‌های گفتار و زبان» نیز، تحقیقات زبان پریشی با ۶ درصد و پس از آن، لکنت (۴ درصد) و نارسا خوانی و SLI (هر کدام ۱ درصد) را شامل می‌شود.

این پژوهش‌ها به ترتیب بسامد وقوع در رشته‌های زبان شناسی همگانی (۴۹ درصد)، گفتار درمانی (۳۱ درصد)، آموزش زبان انگلیسی (۸ درصد)، روان‌شناسی (۵ درصد)، علوم تربیتی (۴ درصد) و آموزش زبان فارسی (۳ درصد) به انجام رسیده‌اند (نمودار ۳).

در مجموع از ۱۴۵ پایان نامه ارائه شده، ۷ رساله به ترجمه متون مرتبط اختصاص دارد و ۲ پایان نامه نیز به تدوین فرهنگ‌های توصیفی در حوزه‌های ذیربط پرداخته‌اند.

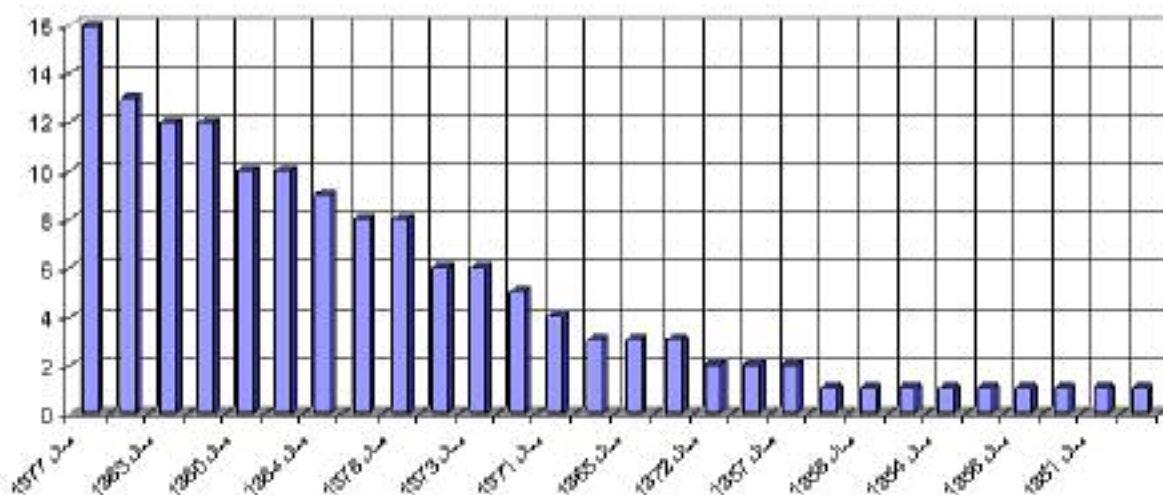
نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۱۰ درصد از تحقیقات انجام شده از نوع طولی (در زمانی) بوده و مابقی، عرضی و گاهی توصیفی محسوب می‌شوند.

همچنین ۴۵ درصد از رساله‌ها نیز به روش مقایسه‌ای صورت گرفته‌اند.

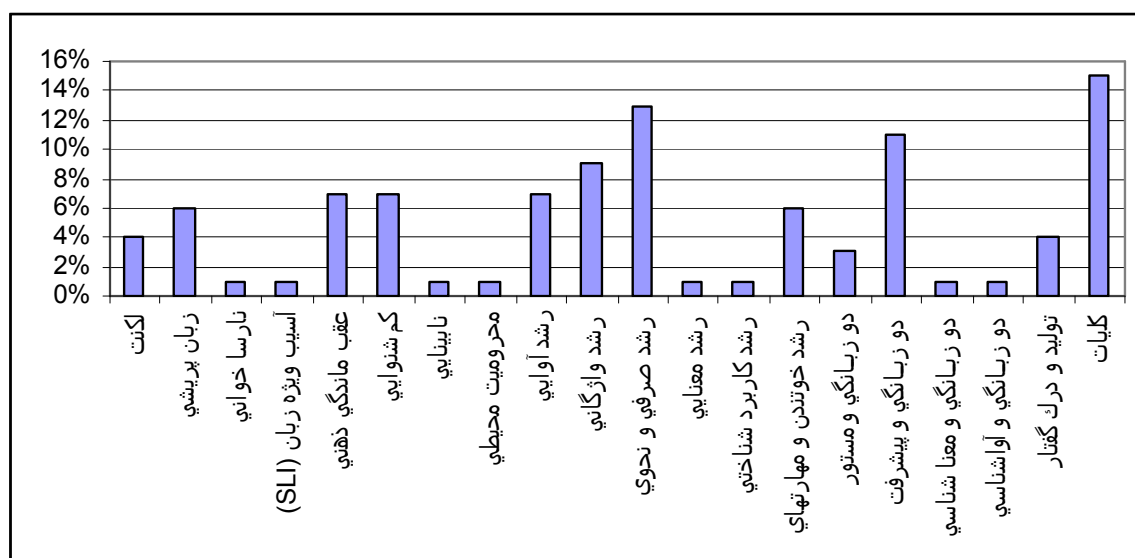
نکته قابل توجه دیگری که از بررسی رساله‌های این حوزه برمی‌آید آن است که پیشینه مطالعاتی این حوزه از سابقه و قدمت قابل ملاحظه‌ای برخوردار می‌باشد. همچنین سیر تکامل واژه‌سازی و معادل‌گزینی در این زمینه در ۳۵ سال گذشته مثبت و امیدبخش بوده است؛ هرچند که باید متذکر شد با وجود توجه کافی به برخی از حوزه‌های مطالعاتی، میزان پژوهش‌های زبانی در بعضی دیگر از زمینه‌ها بسیار ناچیز به نظر می‌رسد. از آن جمله می‌توان به SLI (آسیب زبانی ویژه)، زبان پریشی در کودکان، اختلالات تولید، مطالعه زبان در نابینایان، محرومیت محیطی و نیز سندروم‌های نافذ رشد از جمله اوتیسم، بیماری‌های نورولوژیک، رشد طبیعی گفتار و

باشد که مجموعه موضوعی حاضر بتواند ضمن بازنمایی تلاش‌های صورت گرفته، زمینه مناسب‌تری را برای بسط و غنای تحقیقات تخصصی در این عرصه فراهم آورده، راهنمایی کارآمد جهت استفاده استادان، دانشجویان و پژوهشگران باشد.

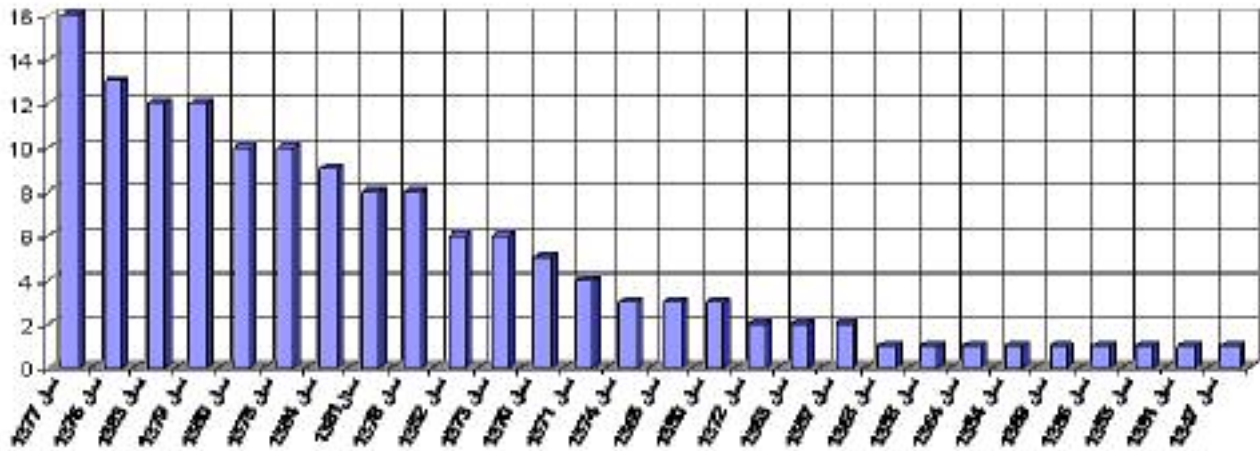
زبان در حوزه‌های کاربرد شناختی و معنایی (به دلیل گستردگی حیطه و نیز عدم وجود ابزارهای استاندارد ارزیابی) و در نهایت بررسی دوزبانگی در کودکان اشاره کرد که امید می‌رود با درک این موضوع، پژوهش‌های آتی با جهت‌گیری مناسب‌تری به سمت این حوزه‌ها سوق داده شود.

نمودار ۱. توزیع پایان‌نامه‌های حوزه روانشناسی زبان و گفتاردرمانی بر اساس سال دفاع

نمودار ۲. پایان‌نامه‌های حوزه روانشناسی زبان و گفتاردرمانی بر اساس موضوع

نمودار ۳. پایان‌نامه‌های حوزه روانشناسی زبان و گفتاردرمانی بر اساس رشته تحصیلی

منابع

- ۱- نیلی پور ر. زبانشناسی و آسیب شناسی زبان. تهران: انتشارات هرمس، ۱۳۷۹.
- ۲- پورقریب ج. «نقش زبانشناسی در گفتاردرمانی». مجموعه مقالات نخستین کنفرانس زبانشناسی نظری و کاربردی. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۲.
- ۳- قاسم زاده، حبیب ا.... «زبان و طرح ریزی رفتار». مجموعه مقالات سومین کنفرانس زبانشناسی. تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۶.

A List of Linguistic Theses on Speech Therapy and Clinical Linguistics by the Iranian Students

Nasseh MA^{}, Yadegari B¹, Bakhtiari B²*

Abstract

Dissertations play an important role in progressing academic studies. In Iran unfortunately they remain unknown because of not having a comprehensive information system. This essay which is concluded from a broad research tries to introduce linguistic dissertations on Speech Therapy and then analyses its findings.

Key words: Speech therapy, theses, aphasia, L1 acquisition, bilingualism.

*Nasseh MA: Birjand University E-mail:amin_nasseh@yahoo.com

1- Yadegari B:University of Welfare & Rehabilitation sciences

2- Bakhtiari B: Tehran University